

Lietuvos gyventojų pajamos ir skurdo problema

Algis Šileika

Profesorius socialinių mokslų
habilituotas daktaras
Darbo ir socialinių tyrimų institutas
Rinktinės g. 48, Vilnius
Tel. (370 2) 75 24 34
Faks. (370 2) 75 21 13
El. paštas Algis5@dsti.takas.lt

Inga Blažienė

Doktorantė
VGTU Verslo ekonomikos katedra
Saulėtekio al. 11, Vilnius
Tel. 75 22 35
El. paštas IngaB@dsti.takas.lt

Straipsnyje analizuojamos Lietuvos gyventojų pajamos ir viena iš aktualiausių problemų tiriant gyventojų pajamas – skurdo problema. Vertindami skurdą Lietuvoje autoriai siūlo skirti absoliutų ir santykinį skurdą bei socialinę ir fiziologinę absoliutaus skurdo ribas, didžiausią dėmesį skiriant pastarojo socialinei ribai. Absoliutaus socialinio skurdo kriterijumi Lietuvoje siūloma laikyti minimalų normatyvinį vartojimo biudžetą. Straipsnyje naudojant šį vartojimo biudžetą įvairiais aspektais vertinamas skurdo lygis Lietuvoje 1998 metais.

Gyventojų pajamos iš esmės yra pagrindinis asmeninį vartojimą lemiantis veiksnys, taigi ir svarbus gyvenimo lygio rodiklis. Tiriant gyventojų pajamas viena iš aktualiausių problemų, ypač dominančių socialinės politikos specialistus, yra skurdo problema, kurią geriausiai nusako skurdo lygio rodiklis, įvertinantis žemiau skurdo ribos gyvenančių žmonių dalį. Skurdo riba – tai kriterijus, kuriuo remiantis individai arba namų ūkiai yra skirstomi į skurstančius ir neskurstančius.

Dabar Lietuvoje, svarstant skurdo vertinimo kriterijus, diskutuoja absoliutaus ir santykinio skurdo vertinimo koncepcijų šalininkai. Parengtame valstybiniame skurdo mažinimo strategijos projekte skurdui vertinti siūloma naudoti tik santykinę skurdo ribą. Autorių nuomone, ši nuostata nėra teisinga. Toliau pateikiama alternatyvi skurdo vertinimo metodika leidžia skur-

do lygį šalyje išmatuoti naudojant absoliutaus skurdo kriterijų, kurio pagrindą sudaro Darbo ir socialinių tyrimų instituto mokslininkų pagrįstas minimalus normatyvinis vartojimo biudžetas.

1. Diskusiniai skurdo tyrimo klausimai

Pirmiausia reikėtų skirti socialinę ir fiziologinę skurdo ribas. Šiame straipsnyje iš esmės kalbama apie *socialinę* skurdo ribą. Šią ribą tirti yra ypač svarbu, nes konkrečių gyventojų grupių pajamoms kritus žemiau minimalaus normatyvinio vartojimo biudžeto nubrėžiamos socialinio minimumo ribos, šios grupės patenka į skurdo zoną. Vadinasi, socialinis minimumas žymi lyg ir *viršutinę skurdo ribą*, kuri turi būti nuolatiniame socialinės politikos dėmesio centre – ją peržengę gyventojai patenka į skurstan-

čiųjų kategoriją¹. *Žemutinę skurdo ribą* sudaro fiziologinis minimumas.

Antra, būtina atriboti santykinį ir absoliutų skurdą. Pagal *santykinio* skurdo kriterijus priskurstančiųjų priskiriami tie visuomenės nariai arba šeimos, kurių asmeninės pajamos (taigi ir gyvenimo lygis) ženkliai atsilieka nuo vidutinio pajamų lygio: pavyzdžiui, santykinio skurdo riba gali būti laikomas dydis, lygus 40, 50 ar 60 proc. asmeninių pajamų ar faktinių išlaidų vidurkio arba medianos. Taikant tokį skurdo vertinimo metodą Lietuvoje, gaunama aiškiai mažesnė dalis skurde gyvenančių šalies gyventojų, kartu iškreipiama ir paties santykinio skurdo koncepcija, kuri buvo sukurta, siekiant skurstančiųjų kategoriją maksimaliai priartinti prie vidutinio gyvenimo lygio šalyje. Santykinio skurdo skaičiavimas turi prasmę tose šalyse, kur asmeninės pajamos, palyginti su jų objektyviais minimaliais normatyvais, yra palyginti didelės. Laikantis santykinio skurdo koncepcijos, gaunami tokie kurioziniai duomenys, kaip antai „Pranešime apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje“, kur pagal pateiktus skurdo vertinimo kriterijus skurdo lygis Lietuvoje yra gerokai žemesnis nei Airijoje, Italijoje, Jungtinėje Karalystėje ir kt. [3, p. 80–81]. Tai akivaizdžiai rodo, kad šio rodiklio skaičiavimas Lietuvoje, kaip beje, ir kitose posocialistinėse šalyse (ir ne tik jose), neturi prasmės praktiniams socialinės politikos tikslams ir gali būti įdomus nebent moksliniams tyrimams.

Absoliutų skurdą ir jo ribą galima apskaičiuoti remiantis minimaliais asmeninio vartojimo normatyvais. 1990 metais priimtame Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatyme

minimalus gyvenimo lygis (MGL) apibrėžtas taip: „šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius.“ Šis apibrėžimas visiškai atitinka ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatą, jog „kiekvienas žmogus turi teisę į pakankamą gyvenimo lygį, kuris garantuotų jo ir jo šeimos sveikatą ir gerovę, ir ypač į maistą, drabužius, būstą, medicininę priežiūrą ir būtiną socialinį aptarnavimą“ [8, p. 9].

Pabrėžtina, kad MGL samprata, ypač kiekybinė jo išraiška, dabar yra diskutuotina. Lietuvos Respublikos Vyriausybė oficialiai tvirtina *taikomąjį MGL*. Šis MGL (dabar – 125 litai per mėnesį) nėra pagrįstas kokiais nors objektyviais asmeninio vartojimo normatyvais: jo dydį lemia iš esmės vienintelis kriterijus – konkrečios biudžeto galimybės jau šiandieną tenkinti tam tikrus visuomenės požiūriu svarbiausius socialinius poreikius. Vadinasi, šis MGL negali būti kriterijumi pagrįsti skurdo ribą. Pažymėtina, kad iki 1992 m. Vyriausybės tvirtinamas taikomasis MGL visiškai atitiko LR Gyventojų pajamų garantijų įstatyme apibrėžtus minimalaus gyvenimo lygio principus, tačiau 1992 m. jo augimas pradėjo smarkiai atsilikti nuo kainų augimo. 1992 metais, kainoms padidėjęs 12,6 karto, MGL padidėjo tik 3,2 karto. Palyginti 1991 metų gruodį Vyriausybės patvirtintą MGL su 1997 m. gruodį patvirtintu MGL, matyti, kad pastarojo MGL realusis dydis sudarė tik 28 proc. 1991 m. lygio [4, p. 23–25].

Kai kurios oficialios institucijos Lietuvoje sudarinėja ir vadinamąjį *skaičiuojamąjį MGL*, ku-

¹ Autoriai šiuo požiūriu pritaria Lenkijos mokslininkams, kurie tyrimuose plačiai naudoja socialinę ir fiziologinę skurdo ribas [2, p. 15–18].

ris 1998 metais vidutiniškai per mėnesį buvo 196,8 lito. Tačiau ir šis MGL negali būti naudojamas socialinei skurdo ribai nustatyti arba jį naudojant būtinos didelės išlygos ir perskaiciavimai. Vienas iš esminių aptariamojo MGL trūkumų – deformuota vartojimo (šeimų išlaidų) struktūra, sumažinanti jo dydį: vadovaujantis Pasaulio banko rekomendacijomis, skaičiuojamajame MGL išlaidoms 1998 metais maistui buvo skiriama 60 proc. šeimų išlaidų, o ankstesniais metais – net 70 proc. Tai visai nerealu, ypač atsižvelgiant į dideles komunalinių ir kitų paslaugų kainas. Statistikos departamento atlikti namų ūkių biudžetų tyrimai parodė, kad 1998 m. išlaidų maistui lyginamoji einamųjų Lietuvos šeimų išlaidų dalis sudarė 48,1 proc.

Šiame (skaičiuojamajame) MGL taip pat nepakankamai atsižvelgiama į vartotojų struktūros esminius parametrus (amžių, lytį, darbo veiklos ir pan. charakteristikas), tiesiogiai lemiančius racionalių sudėčių, t. y. skaičiuojamąjį maisto produktų krepšelį. Deja, pastaraisiais metais skaičiuojamasis MGL neretai buvo naudojamas kaip kriterijus bendrai skurdo ribai nustatyti ir kartu – gyvenimo lygiui šalyje įvertinti. Su tuo vargu ar galima sutikti. Skaičiuojamasis MGL, mūsų nuomone, labiau atitinka *fiziologinį* minimumą ir sudaro *žemutinę* absoliutaus skurdo ribą, nes, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos specialistų pastebėjimu, „gyventojų, esančių žemiau šios skurdo ribos, vartojimo išlaidos neužtikrina net minimalių poreikių maisto produktams patenkinimo“ [5, p. 131], o jo „pagrindą sudaro *minimalaus maisto produktų rinkinio vertė*“ [4, p. 8] (kursyvas – aut.).

2. Absoliutaus socialinio skurdo samprata

Darbo ir socialinių tyrimų institute, dalyvaujant Lietuvos respublikinio mitybos centro mokslininkams, sumodeliuotas agreguotas minimalaus

gyvenimo lygio rodiklis, grindžiamas *minimaliu normatyviniu vartojimo biudžetu (MNVB)*, kuris, mūsų nuomone, parodo *absoliutaus skurdo socialinę ribą*. Beje, ir kitose šalyse, kurioms aktuali absoliutaus skurdo problema, MNVB bene plačiausiai naudojamas šiai problemai tirti. Pabrėžtina, kad 1998 m. birželio 24–26 d. vykusio Europos forumo „Socialinė politika’ 98“ dokumentuose, kalbant apie šiuolaikinę socialinės politikos Europoje modelį, taip pat pabrėžta, kad didėjant žmonių poreikiams ir gyvenimo išlaidoms būtina ir toliau laikytis nustatytų vartojimo standartų. Taigi čia nedviprasmiškai pasisakoma už normatyvinį metodą.

MNVB apibūdina minimalų būtinų fizinių, dvasinių-intelektinių ir socialinių poreikių patenkinimo lygį, užtikrinantį visuomenės požiūriu minimalias reprodukcijos sąlygas asmeniui, atliekančiam ne sunkesnę negu vidutinio sunkumo ir nesudėtingą darbą. Skaičiuojant šį biudžetą, atsižvelgta tiek į objektyvius minimalaus vartojimo normatyvus, tiek į faktiškai susiklosčiusius Lietuvos gyventojų vartojimo, ypač mitybos, įpročius, vyraujančias tradicijas, ypatumus ir esamą šalies ekonominį išsivystymą. Pabrėžtina, kad negalima remtis vien faktiniu minimaliu vartojimu, kadangi MNVB turi visų pirma apibūdinti minimalius poreikius, o ne minimalų esamą vartojimą.

MNVB gali būti skaičiuojamas maisto prekėms, ne maisto prekėms ir paslaugoms. Mūsų atliktame tyrime pradžios baze MNVB pagrįsti buvo minimalaus normatyvinio maisto produktų rinkinio vertės skaičiavimas (litaais), kartu motyvuojant šios išlaidų grupės lyginamąjį (50 proc.) visuminio MNVB rinkinio dalį (minimalus rinkinys, be maisto, turi garantuoti ir minimalių drabužių, avalynės, baldų, įvairiausių namų ūkio inventoriaus ir higienos priemonių, ryšių, transporto, gydymo, švietimo, kultūros ir

santykiškai labai brangių būsto įsigijimo (nuomos) ir komunalinių paslaugų poreikių tenkinimą). Maisto produktų kainos buvo paimtos minimalios (remiantis Statistikos departamento pirminiais duomenimis apie mažiausias vidutines kainas įvairiuose Lietuvos regionuose), nes mus dominanti gyventojų grupė, gaudama mažiausias pajamas, turi pasitenkinti, kaip rodo tyrimai, kiek galima pigesniais maisto produktais.

Pažymėtina, kad modeliuojant agreguoto MNVB rodiklio būtinų išlaidų maisto produktams bloką, labai didelė tiek metodologinė, tiek ir metodinė problema mus dominančiu aspektu nustatyti Lietuvos gyventojus geriausiai reprezentuojančią struktūrą pagal tokias sustambintas individų charakteristikas (jų grupes): 1) amžių, lytį ir vidutinę kūno masę; 2) darbo veiklos pobūdį ir jai skirtą laiką; 3) laisvalaikio pobūdį pagal darbo aktyvumą ir jam skirtą laiką ir 4) miegui skirtą laiką. Šios charakteristikos lemia būtiną minimalių maisto produktų rinkinių energetinę vertę, jų sudėtį pagal baltymus, riebalus ir angliavandenius bei kitas maisto medžiagas, kartu ir šių rinkinių kainas.

Remdamiesi Europos Sąjungos šalyse naudojamomis metodikomis ir Pasaulinės sveikatos organizacijos rekomendacijomis, Lietuvos gyventojus sugrupavome į šias penkias grupes (atitinkamai parinkdami tipiškiausią šaliai jų amžiaus intervalą), geriausiai reprezentuojančias realią gyventojų struktūrą pagal pirmiau aptartas charakteristikas: 1) darbingo amžiaus vyrai, 2) darbingo amžiaus moterys, 3) pensinio amžiaus vyrai, 4) pensinio amžiaus moterys ir 5) vaikai. Prie 3 ir 4 grupių buvo priskirtos ir kitos pagal gyvenimo būdą artimos socialinės grupės – gyvenantys iš įvairių kitų socialinių išmokų bei neužimti aktyvia darbo veikla individai.

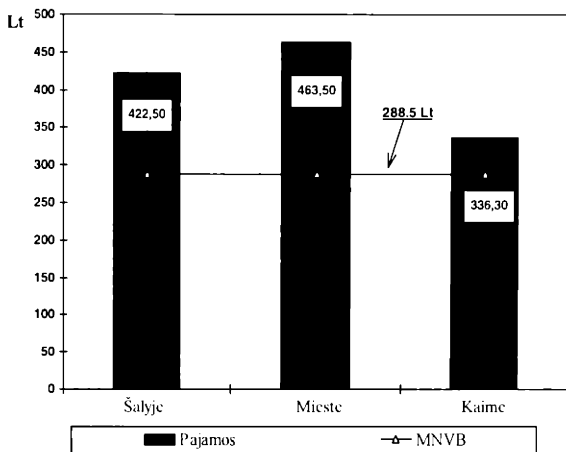
Atlikus skaičiavimus gauti penki minimalūs normatyviniai maisto produktų rinkiniai (įvertinti litais), o juos papildžius pirmiau aptartomis išlaidomis ne maisto prekėms ir paslaugoms, ir buvo sumodeliuotas agreguotas MNVB rodiklis, pagrįstas realia Lietuvos gyventojų sudėtimi pagal pagrindinius jų požymius – amžių, lytį ir socialinį statusą. Taigi jau pačiame agreguotame rodiklyje buvo „užprogramuota“ reali Lietuvos gyventojų struktūra, o tai leido vertinant skurdo lygį Lietuvoje agreguotą MNVB rodiklį lyginti su vidutinėmis gyventojų pajamomis, nedarant papildomų perskaičiavimų ekvivalentinėmis skalėmis² (juo labiau kad Lietuvoje naudojamos ekvivalentinės skalės nėra pagrįstos realia mūsų šalies gyventojų ir šeimų struktūra). *Jo vertė vidutiniškai vienam šalies namų ūkio nariui 1998 metais sudarė 288,5 lito per mėnesį.* Štai šis dydis ir parodo *objektyvią socialinę absoliutaus skurdo ribą Lietuvoje 1998 metais.*

Dabar pažiūrėkime, kokios šios skurdo ribos požūriū 1998 metais buvo šalies gyventojų asmeninės pajamos.

3. Skurdo lygis Lietuvoje 1998 metais

Vidutiniškai Lietuvoje vienam namų ūkio nariui 1998 m. disponuojamų (piniginių ir natūrinių) pajamų (toliau – pajamų) teko 422,5 lito, iš jų vienam miesto gyventojui – 463,5 lito, kaimo – 336,3 lito (žr. 1 pav.). Kaip matome, tokiu analizės požūriū skurstančiųjų Lietuvoje lyg ir nebuvo.

² Ekvivalentinių skalių paskirtis – ne tik eliminuoti gyventojų realios struktūros įtaką analizuojant pajamas ir vartojimą, bet ir įvertinti pagal vadinamąjį „bendro katilo“ principą. Tačiau šis principas veikia labai nežymiai blogiausiai aprūpintų (gyvenančių skurde) šeimų kategorijai, kur maisto produktų krepšelis (kaip išiečios bazė MNVB apskaičiuoti) buvo paimtas minimalus (fiziologinių normų ir sudėties lygio).

1 pav. Lietuvos gyventojų disponuojamų (piniginių ir natūrinių) pajamų¹ ir minimalaus normatyvinio vartojimo biudžeto (MNVB) 1998 m. palyginimas vidutiniškai vienam namų ūkio nariui

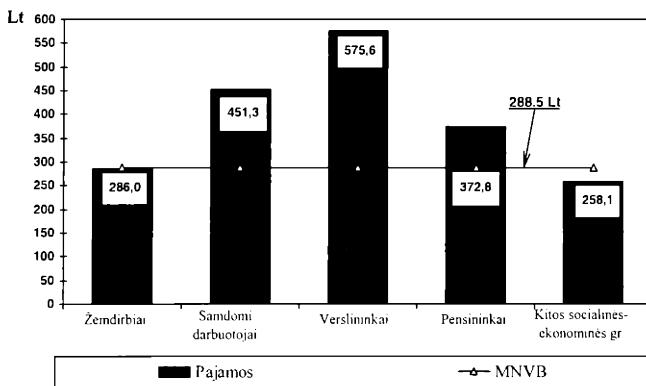
Vaizdas pradeda ryškėti gyventojų pajamas analizuojant pagal atskiras socialines ir ekonomines grupes (žr. 2 pav.). Mažiausias pajamas tiriamuoju laikotarpiu gavo vadinamosios kitos socialinės ir ekonominės grupės (ši kategorija apima namų ūkius, kurių galvos pagrindinis pajamų šaltinis yra įvairios socialinės išmokos ir kompensacijos, taip pat dividendai, palūkanos už kreditus, santaupos, įplaukos už žemės ar buto nuomą, alimentai, giminių ar draugų parama ir pan.) bei žemdirbiai (žemdirbiams priskiriami namų ūkiai, kurių galvos pagrindinis pajamų šaltinis yra asmeninis žemės ūkis). Šiose šeimose net vidutiniškai vienam namų ūkio nariui šalyje teko atitinkamai tik 258,1 lito ir 286,0 lito per mėnesį, o tai reiškia, kad didelė dalis šių kategorijų gyventojų, parodyta toliau, atsiduria žemiau skurdo ribos (tik socialinės, tiek fiziologinės).

¹ Šis ir kiti grafikai sudaryti remiantis Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimų duomenimis.

Tikroji padėtis skurdo požiūriu išryškėja įvairiais aspektais analizuojant gyventojų pajamas, išdėstytas išlaidų deciliuose (žr. lentelę). Decilinis gyventojų pajamų pasiskirstymas gaunamas suskirsčius gyventojus pagal jų vartojimo išlaidų (arba vartojimui panaudotų pajamų) dydį į 10 lygių dalių ir apskaičiavus vidutines kiekvienos grupės pajamas.

Kaip matyti iš šios lentelės, gana aukštas skurdo lygis Lietuvoje pagal gyvenamąją vietą: analizei naudodami MNVB rodiklį gavome, kad 1998 m. Lietuvos kaime skurdo net 40 proc. jo gyventojų (pilkai užtušuoti langeliai). Pažymėtina, kad palyginti su 1997 m. padėtis pasikeitė į gera – 1997 m. šis skaičius sudarė net 50 proc.

Ypač vertingą informaciją gavome – ji, beje, jau naudojama atitinkamiems socialinės politikos svertams reguliuoti – disponuojamų pajamų pasiskirstyme pagal vartojimo išlaidų decilius išskyrę socialines-ekonominės grupes. Kai kurių šių grupių padėtis 1998 m. buvo labai bloga – net 60 proc.

2 pav. Lietuvos gyventojų disponuojamų (piniginių ir natūrinių) pajamų ir minimalaus normatyvinio vartojimo biudžeto (MNVB) 1998 m. palyginimas (Vidutiniškai vienam namų ūkio nariui)

žemdirbių namų ūkių ir 70 proc. vadinamųjų *kitų* namų ūkių gyveno žemiau socialinio skurdo ribos. Atkreiptinas dėmesys, kad jei šių gyventojų grupių padėtis, palyginti su 1997 metais, faktiškai nepasikeitė, tai dar prieš metus buvusių didesnio skurdo rizikos zonoje pensininkų namų ūkių padėtis ženkliai pagerėjo: skurdžiau gyvenančių pensininkų dalis per metus sumažėjo net du kartus – skurdo lygis šiuose namų ūkiuose sumažėjo nuo 40 proc. 1997 m. iki 20 proc. 1998 m.

Be to, labai reikalingi duomenys gauti nagrinėjant disponuojamų pajamų pasiskirstymą vartojimo išlaidų deciliuose *pagal namų ūkių sudėtį*. Ūkiuose, kuriuos sudarė poros be vaikų ir vieniši asmenys, padėtis mus dominančiu socialinio skurdo aspektu 1998 m. buvo palyginti nebloga – juose arba visiškai nebuvo žemiau socialinio skurdo ribos gyvenančių namų ūkių arba žemiau šios skurdo ribos gyveno tik 10 proc. gyventojų (grupėje *Kiti namų ūkiai su vaikais*). Daugėjant šeimose vaikų ir mažėjant suaugusiųjų, padėtis blogėjo. Jei porų su vaikais iki 18 metų amžiaus ir kitų namų ūkių su vaikais namų ūkiuose žemiau socialinio

skurdo ribos gyveno 30 proc. žmonių, tai namų ūkiuose, kuriuos sudarė vienas suaugęs su vaikais, šis rodiklis 1998 m. siekė 50 proc.

Reikia pastebėti, kad įvairiais aspektais analizuojant skurdo lygį Lietuvoje, susiduriama su naudojamų duomenų reprezentatyvumo problema. Pavyzdžiui, vadinamoji socialinė-ekonominė gyventojų grupė *kiti namų ūkiai* yra, deja, labai eklectiška – dėl mažo šios kategorijos tiriamų gyventojų skaičiaus į ją, be gyvenančių iš socialinių išmokų bei kompensacijų gyventojų, įtraukti ir gyvenantys iš dividendų, palūkanų, santaupų bei daugelio kitų pajamų šaltinių. Dėl nepakankamos namų ūkių reprezentacijos nevisiškai patikimi duomenys apie verslininkų ir žemdirbių socialinių-ekonominių grupių bei namų ūkių, kuriuos sudaro vienas suaugęs su vaikais iki 18 metų, decilinių pasiskirstymą. Kadangi specialių tyrimų, kuriais būtų galima tiksliai įvertinti padėtį skurdo atžvilgiu vienoje ar kitoje gyventojų grupėje, savikaina yra labai aukšta, tenka naudoti Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimų duomenis, kurie dėl nurodytų priežas-

Lentelė. Lietuvos gyventojų vidutinių mėnesinių disponuojamų (piniginių ir natūrinių) pajamų pasiskirstymas vartojimo išlaidų deciliuose 1998 m.
(Vidutiniškai vienam namų ūkio nariui, Lt)

	R viso	Vartojimo išlaidų decilijai									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Lietuvoje	422,5	191,2	251,8	297,0	333,0	379,2	395,3	439,1	522,1	598,8	817,5
Iš to skaičiaus pagal gyvenamąją vietą											
– Miestas	463,5	219,7	298,4	328,5	363,1	406,9	428,0	487,7	574,6	636,6	891,2
– Kaimas	336,3	155,2	211,6	235,8	281,4	296,2	337,0	366,2	390,3	493,6	595,3
<i>socialinės-ekonomines grupes</i>											
– Verslininkai	575,6	236,4	330,4	340,4	387,3	516,5	595,6	580,2	632,6	930,7	1206,1
– Samdomi darbuotojai	451,3	218,3	282,5	318,3	345,7	391,5	421,8	468,9	565,2	637,8	863,6
– Pensininkai	372,8	197,6	267,6	299,4	317,0	349,2	350,0	393,9	454,1	490,8	608,3
– Žemdirbiai	286,0	100,5	179,3	181,3	204,1	265,3	267,6	431,9	358,5	377,1	496,4
– Kiti namų ūkiai ⁴	258,1	105,5	112,2	148,4	176,8	172,0	288,1	266,8	350,3	437,0	519,8
<i>namų ūkio sudėtį</i>											
– Vienišas asmuo	553,4	295,5	347,7	374,7	411,9	453,1	530,9	562,6	657,5	723,7	1175,8
– Poros be vaikų	519,1	300,2	365,5	386,8	414,5	530,8	527,2	571,5	610,8	662,1	921,9
– Kiti namų ūkiai be vaikų	451,2	221,8	291,5	332,0	405,8	396,5	469,1	473,9	531,8	629,3	760,2
– Poros su vaikais iki 18 m.	395,8	169,9	245,0	285,3	329,8	343,5	397,6	393,2	482,7	556,2	754,6
– Vienas suaugęs su vaikais iki 18 m.	336,2	169,0	196,4	181,0	243,4	269,8	299,7	320,7	414,9	509,3	761,6
– Kiti namų ūkiai su vaikais iki 18 m.	350,8	172,6	230,6	235,5	302,6	290,3	331,9	343,0	399,6	523,2	679,3

Lentelė sudaryta Darbo ir socialinių tyrimų institute, remiantis Statistikos departamento namų ūkių biudžetų tyrimo duomenimis.

Pastaba. Užtušuoti langeliai išskiriamos gyventojų grupės, kurių pajamos yra mažesnės negu minimalus normatyvinis vartojimo biudžetas (MNVB)

⁴ Ši kategorija apima tiek gyvenančius iš socialinių išmokų, tiek ir gyvenančius iš dividendų, palūkanų, santaupų, rentos, alimentų bei giminių ar draugų pagalbos

čių yra ne visai tikslūs, nors svarbiausių tendencijų nustatymas nekelia abejonių. Šis duomenų trūkumas iš esmės trukdo įgyvendinti veiksmingą socialinę-ekonominę politiką šalyje.

Išvados

1. Šalyje susiklostė labai problemiška skurdo požūrių padėtis – žemiau socialinės absoliutaus skurdo ribos kaime 1998 m. gyveno 40 proc. gyventojų. Kai kurių socialinių-ekonominių grupių šis rodiklis net 60–70 proc. Atskirai pažymėtina, kad didelis skurdo lygis ir namų ūkių su vaikais – žemiau socialinio skurdo ribos 1998 m. šiuose namų ūkiuose gyveno 30–50 proc. gyventojų, taigi labai opia problema Lietuvoje tampa vaikų skurdas. Todėl nereikia stebėtis, kad Lietuvoje pastaraisiais metais nuolat mažėja gimstamumas (ypač ryškūs pokyčiai buvo 1993 metais, kai gimė net 6890 vaikų mažiau nei 1992 metais), o tai lėmė ir neigiamą gyventojų reprodukciją. Kita vertus, mūsų nuomone, daugiau pajamų perskirstyti vaikus auginančių šeimų naudai tai ne tik paprasta demografinės ir socialinės politikos „priemonė“, bet ir naujos kartos, jos gyvenimo būdo, įskaitant kultūros lygį, jos mentaliteto, kaip valstybės piliečių, ugdymas.

2. Nors šalies gyventojų realiosios pajamos pastaraisiais metais didėja, skurdo problemos sprendimą apsunkina tai, kad Vyriausybė kaip neišvengiamą ekonomikos suregulavimo rinkos pagrindais priemonę metodiškai liberalizuoja daiktinių gamybos veiksnių ir energijos išteklių kainas, o tai ženkliai didina ir ekonominių gėrybių, skirtų asmeniui vartojimui, kainas. Padėtį visų pirma komplikuoja tai, kad kito svarbiausio gamybos veiksnio – darbo jėgos kainos išlieka nepakankamai orientuotos į pasaulines: tai šalies makrolygiu dar labiau *pažėdžia gyventojų pajamų ir išlaidų pusiausvyrą*.

3. Siekiant išvengti šių neigiamų padarinių, svarbus yra socialinės politikos administravimo sistemos vaidmuo, nes būtent jai tenka kurti ir įgyvendinti visą sudėtingą *kompensacinių išmokų nepasiturintiems gyventojams mechanizmą*. Beje, nepasiturinčiųjų, mūsų preliminariais skaičiais, pastaraisiais metais nemažėja. Kartu labai aktualiu tampa ir didesnių mokesčių už komunalines paslaugas išieškojimo, išteklių kompensacinėms išmokoms akumuliacijai, jų paskirstymo bei išmokėjimo ir panašių administravimo išlaidų didėjimas.

4. Iš to, ką esame pasakę, išplaukia, kad ypač svarbu *korektiškai nustatyti skurdo ribą Lietuvoje* – tai aktualu ne tik konstruojant gyventojų didėjančių išlaidų kompensavimo mechanizmą, bet ir gerinant visos socialinės politikos administravimą. Minėti mėginimai šią ribą grįsti *santykiniu* skurdu, kurio kriterijumi imami vieni ar kiti *faktinių* pajamų ar vartojimo rodikliai, metodologiškai neišlaiko jokios kritikos ir yra nepriimtini Lietuvai, kaip ir kitoms šalims, kurių ekonomika nepakankamai išvystyta ir apskritai nedidelės gyventojų pajamos.

5. Veiksmingai socialinei politikai įgyvendinti būtina tiksli statistinė informacija. Planuojant namų ūkių biudžetų tyrimus, visų pirma būtina padaryti tokią šių ūkių atranką, kuri leistų tiksliai įvertinti *šalies gyventojų visų pagrindinių socialinių-ekonominių grupių vidinį pajamų ir išlaidų decilinių pasiskirstymą*. Efektyviai socialinei politikai įgyvendinti analogiška pajamų ir išlaidų pasiskirstymo atitinkamais periodais fotografija būtina ir *regioniniu* aspektu. Papildomos išlaidos, reikalingos šiems tyrimams, labai greitai atsipirktų optimaliai skirstant socialinėms reikmėms skirtas lėšas, ką jau kalbėti apie socialinį efektą.

Kaip matome, šeimų (namų ūkių) asmeninių pajamų (taigi ir vartojimo) analizė, atlikta glaudžiai siejant su skurdo problema, yra pakankamai vaisinga socialinės politikos specialistams ir duoda daug peno pamąstymams.

LITERATŪRA

1. Atkinson A. B. *The Economics of Inequality*. Oxford: Clarendon Press, 1983.
2. Deniszczuk L., Sajkiewicz B. *Kategoria minimum socjalnego // Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*. Warszawa: Lenkijos darbo ir socialinių problemų institutas, 1996.
3. *Prancšimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1999*. Jungtinių Tautų vystymo programa. Vilnius, 1999. P. 73–81.
4. *Socialinis prancšimas 1997*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 1997.
5. *Socialinis prancšimas 1998*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 1998. P. 129–134.
6. *Namų ūkių pajamos ir išlaidos 1997 metais*. Statistikos rinkinys. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 1998.
7. *Namų ūkių pajamos ir išlaidos 1998 metais*. Statistikos rinkinys. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 1999.
8. *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Teisės problemos*. 1999, Nr. 1–2, p. 5–10.

POPULATION INCOME AND POVERTY IN LITHUANIA

Summary

The discussion between defenders of two different concepts of poverty – absolute and relative – are still going on in Lithuania. The authors of the Lithuanian poverty alleviation strategy project are offering to use only the relative poverty line in evaluating poverty in Lithuania. The authors of this paper represent the opinion that it is too early to refuse the concept of absolute poverty in Lithuania these days. Relative poverty concept becomes urgent only after the relative poverty line increase enough to exceed the absolute poverty line. The situation in Lithuania these days is reversed: the level of average population income and expenditure is low and relative poverty line, calculated as a percentage of this average is far below poverty line calculated when taking into account the nutritional standards of consumption.

Authors are analysing different concepts of poverty in the paper: the concepts of social and physiological poverty and the absolute and relative poverty lines. They offer to use minimal normative consumption budget (MNCB) as a basis for calculating absolute

social poverty line and present the main principles of constructing such a budget.

The MNCB was modelled as an aggregated measure of minimal subsistence level by scientists from the National Nutrition Centre of Lithuania and the Lithuanian Institute of Labour and Social Research. The MNCB defines a minimal level of satisfying the indispensable physical, spiritual, intellectual and social needs that, to the opinion of the society, ensures minimal reproduction conditions for one person undertaking the job that is not harder and more difficult than the average one. In estimating the budget, objective minimal consumption norms as well as actual consumption, and especially nutrition, habits of Lithuanian population, prevailing traditions, peculiarities and the current economic development level in the country were taken into account.

Using this measure the distribution of population income in Lithuania is analysed according to the residence place, socio-economic group and the composition of the household.

Įteikta 2000 m. kovo mėn.